

ODDZIAŁY CHIRURGICZNE W SANATORIUM PRZECIWGRUŻLICZYM W OLSZTYNIE W LATACH 1950–1973

SURGICAL DEPARTMENTS OF THE ANTITUBERCULOUS SANATORIUM IN OLSZTYN WITHIN THE YEARS 1950–1973

Zenobiusz Michał Bednarski

*Okręgowa Warmińsko-Mazurska Izba Lekarska
w Olsztynie*

STRESZCZENIE

30 października 2007 r. minęło 100 lat od otwarcia w Olsztynie Sanatorium dla kobiet chorych na gruźlicę płuc. Po wkroczeniu Armii Czerwonej 22 stycznia 1945 r. było wykorzystywane na szpital wojenny. W odremontowanym budynku otwarto w 1950 r. Państwowe Sanatorium Przeciwgruźlicze – dyrektor dr med. Piotr Fenc. W 2010 r. przypada 60. rocznica jego otwarcia. Z tej okazji opisano oddziały chirurgiczne, które w nim istniały w latach 1950–1973. Własne obserwacje w czasie wieloletniej w nim pracy i relacje osób, które były tam zatrudnione od 1950 r., pozwoliły na uzyskanie danych do publikacji. W Sanatorium, oprócz leczenia klimatycznego i farmakologicznego, stosowano leczenie chirurgiczne. Do jego wprowadzenia przysposabiał się od lutego do czerwca 1950 r. chirurg dr Antoni Terajewicz, wysłany na przeszkolenie w zakresie leczenia gruźlicy płuc odmą zewnątrzopłucnową, torakoplastyką, resekcją tkanki płucnej, do II Kliniki Chirurgicznej Akademii Medycznej w Gdańsku. 1 lipca 1950 r. dr Terajewicz objął stanowisko ordynatora oddziału chirurgicznego w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie. Na oddziale wykonywano odmy opłucnowe bez przepalania zrostów, odmy zewnątrzopłucnowe. Wykonano jedną torakoplastykę. Napływ chorych na gruźlicę kostno-stawową spowodował, że na przełomie lat 1954/1955 nazwę oddziału zmieniono na oddział gruźlicy kostno-stawowej. W nim również leczono chirurgicznie chorych na gruźlicę ze wskazań niegruźliczych. Oddział przestał istnieć w styczniu 1973 r. 1 stycznia

1960 r. otwarto oddział torakochirurgiczny, którego ordynatorem był dr Stanisław Tumiłowicz. Pierwszą operację – resekcję tkanki płucnej – wykonał prof. Jan Nowicki z Instytutu Gruźlicy i Chorób Płuc w Warszawie w asyście ordynatora.

Dr S. Tumiłowicz zrezygnował z pracy 31 stycznia 1962 r. Oddział jako fizjo-chirurgiczny istniał do 1963 r. Na oddziałach pracowali następujący lekarze chirurdzy: Piotr J. Aksamit, Marian J. Gross, Maciej T. Majeranowski, Waclaw Müller, Adam I. Raczyński – od września 1968 do października 1970 r. był ordynatorem oddziału gruźlicy kostno-stawowej, Antoni Terajewicz – ordynator oddziału chirurgicznego i gruźlicy kostno-stawowej od 1 lipca 1950 do lipca 1961 r., Helena J. Tumiłowicz – anestezjolog i fizjotratra, Stanisław Tumiłowicz – ordynator oddziału torakochirurgicznego, Jan Wieczorek – chirurg. Oddział gruźlicy kostno-stawowej uległ likwidacji wskutek braku chorych, a oddział torakochirurgiczny z powodu rezygnacji z pracy dr. S. Tumiłowicza.

ABSTRACT

The 30th of October 2007 commemorated the centennial of the opening of the Sanatorium for women suffering from tuberculosis in Olsztyn. When the Red Army entered the city in January 1945, it used these buildings as a military hospital. After the War, the buildings were renovated and in 1950 the State Antituberculous Sanatorium in Olsztyn was opened. Doctor Piotr Fenc was appointed the first director of this institution. 2010 will witness the 60th anniversary of its functioning. This provoked the study of surgical departments which existed there from 1950 till 1973. Information about this institution provided by those who were employed there from 1950, as well as own experience, supplied ample material for this publication. In addition to climatic and pharmacological treatment carried out, surgical treatment was also performed in the Sanatorium. The first Surgical Department was established on July 1, 1950. Dr Antoni Terajewicz, who had been on a scholarship in the II Surgery Clinic in Gdańsk, was the first head of the Surgical Department in the Sanatorium and introduced new surgical techniques there. Thoracoplasty and pulmonary resections were performed there. The increase of cases of osteoarticular tuberculosis between 1954 to 1955 resulted in changing the name of that Department to the Department of Osteoarticular Tuberculosis. Nevertheless, it also provided treatment for tuberculosis patients who had to be operated for non-tuberculosis indications. The Department ceased to exist in January 1973. The Department of Thoracic Surgery was opened on January 1, 1960, with dr Stanisław Tumiłowicz as its head. The first operation, i.e. pulmonary resection, was performed by professor Jan Nowicki from The Tuberculosis and Lung Diseases Institute in Warsaw, assisted by dr S. Tumiłowicz. Dr S. Tumiłowicz retired on January 31, 1962, but the Department continued to exist till 1963. The following physicians were employed at these Surgical Departments: Piotr Aksamit, Marian Gross,

Maciej Majeranowski from September 1968 till October 1970, Waclaw Müller, Adam Raczyński from September 1968 till October 1970, and Antoni Terajewicz from July 1, 1950 till July 1960.

Słowa kluczowe: chirurgia, historia chirurgii.

Key words: surgery, history of surgery.

W październiku 2007 r. minęło 100 lat od otwarcia w Olsztynie Sanatorium dla kobiet chorych na gruźlicę płuc. W okresie powojennym Państwowe Sanatorium Przeciwgruźlicze otwarto w 1950 r. W 2010 r. przypada 60. rocznica działalności tego zakładu służby zdrowia. Z tej okazji opisano oddziały chirurgiczne, które w nim istniały.

Własne obserwacje w czasie wieloletniej pracy na stanowisku lekarza i ordynatora oddziału, relacje osób ze stażem pracy od otwarcia Sanatorium w 1950 r., pozwoliły uzyskać materiały do tego opracowania. W opisie podano nazwiska ordynatorów, lekarzy chirurgów, charakter działalności zabiegowej, przyczynę likwidacji oddziałów, chcąc uchronić od zapomnienia część historii tego zakładu służby zdrowia.

Otwarte 30 października 1907 r. Sanatorium dla kobiet chorych na gruźlicę płuc (*Frauenwohl*) w Olsztynie, po wkroczeniu Armii Czerwonej (22 stycznia 1945), było wykorzystywane na szpital wojenny. Kiedy go opuszczano, budynek zdewastowano i obiekt nie nadawał się do natychmiastowego wykorzystania na cele służby zdrowia. Remont budynku przeprowadzono w 1949 r. i na początku 1950 r. Dyrektorem Państwowego Sanatorium Przeciwgruźliczego w Olsztynie mianowano 1 kwietnia 1950 r. dr. med. Piotra Fenca [1].

Przystępując do uruchomienia Sanatorium, zamierzano realizować w nim leczenie gruźlicy płuc nie tylko klimatycznie, farmakologicznie, ale i zabiegowo, tym bardziej że przed 1945 r. wykonywano w ówczesnym sanatorium dla kobiet torakoplastyki [1]. Tego rodzaju koncepcja powstała we współdziałaniu dr. Jana Janowicza – konsultanta do spraw chirurgii z dr. Czesławem Zaworskim – dyrektorem Centralnej Wojewódzkiej Poradni Przeciwgruźliczej w Olsztynie [2].

W 1950 r. wysłano dr. Antoniego Terajewicza, ówczesnego ordynatora oddziału chirurgicznego w Szpitalu Wojewódzkim w Olsztynie, do II Kliniki Chirurgicznej Akademii Medycznej w Gdańsku (kierownik prof. Kazimierz Dębicki) na przeszkolenie w zakresie zapadowego leczenia gruźlicy płuc (odma zewnątrzopłucnowa, torakoplastyka) i w innych dziedzinach chirurgii (np. resekcja tkanki płucnej). Trwało to od lutego do czerwca 1950 r. Autor jako student medycyny, często w tym czasie spotykał dr. A. Terajewicza na wykładach prof. K. Dębickiego.

1 lipca 1950 r. dr A. Terajewicz objął stanowisko ordynatora oddziału chirurgicznego w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie [3]. Na oddziale

były wykonywane odmy opłucnowe, ale nie przepalano zrostów oraz odmy zewnętrzno-opłucnowe. Wykonano jedną torakoplastykę. Rolę asystentów sprawowali lekarze ogólni – często z nakazu pracy, instrumentariuszek i anestezjologów – pielęgniarki. Jeden przypadek wytwarzania odmy zewnętrzno-opłucnej skończył się zejściem śmiertelnym [4].

Kiedy na oddziale przybywało chorych z rozpoznaniem gruźlicy kostno-stawowej, a leczenie gruźlicy płuc metodami zapadowymi (odma opłucnowa, odma zewnętrzno-opłucnowa) zdezaktualizowały się na skutek dobrych wyników leczenia gruźlicy lekami przeciwprątkowymi, na przełomie lat 1954/1955, nazwę oddziału zmieniono na oddział gruźlicy kostno-stawowej. Na wykonywanie torakoplastyki nie pozwalał brak lekarzy, gdyż dr A. Terajewicz w latach 50. był praktycznie biorąc jedynym lekarzem oddziału chirurgii. Do najczęściej wykonywanych zabiegów należało opróżnianie ropni opadowych (*abscessus frigidus, a. congestivus, a. hypostaticus*), chirurgiczne unieruchomienie dwóch lub więcej kręgów objętych procesem swoistym (*spondylosyndesis*), usuwanie martwaków (*evacuatio sequestris*). Interweniowano chirurgicznie i w innych przypadkach, gdyż chorych na gruźlicę płuc nie chciano przyjmować na oddziały chirurgiczne w szpitalach ogólnych. W dobie zwiększonej obsady lekarskiej na oddziale gruźlicy kostno-stawowej stało się to możliwe. Udokumentowano to pracami: Zenobiusz Bednarski, Edward Sikora, *Leczenie chirurgiczne chorych na gruźlicę płuc ze wskazań niegruźliczych* (Wiad. Lek., 1973; 26(19): 1973–1978); Zenobiusz Bednarski, Edward Sikora, *Przypadek gruźliczego zapalenia otrzewnej* (Wiad. Lek., 1971; 12: 1179–1182), rozpoznanie ustalono na podstawie laparatomii zwiadowczej.

Czasem udawało się niektóre przypadki, wymagające interwencji chirurgicznej, leczyć w innym szpitalu. Taki przypadek udokumentowano pracą: Zenobiusz Bednarski, Jan Wieczorek: *Odma samorodna powikłana krwiakiem komory odmowej* (Pol. Tyg. Lek., 1968; 16: 598–899), był leczony czasowo również na oddziale chirurgicznym 103. Wojskowego Szpitala Garnizonowego w Olsztynie drenażem jamy opłucnowej – komory odmowej.

Oddział gruźlicy kostno-stawowej przestał istnieć w styczniu 1973 r., kiedy Państwowe Sanatorium Przeciwgruźlicze w Olsztynie w 1970 r. zmieniło nazwę na Wojewódzki Szpital Przeciwgruźliczy w Olsztynie.

1 stycznia 1960 r. otwarto oddział torako-chirurgiczny, którego ordynatorem został dr Stanisław Tumiłowicz. Pierwszą operację – resekcję tkanki płucnej – wykonał prof. Jan Nowicki z Instytutu Gruźlicy i Chorób Płuc w Warszawie w asyście dr. S. Tumiłowicza. Był on kilkakrotnie zapraszany do udziału w operacjach. W 1958 r. przebywał na stypendium Fundacji Rockefellera w Stanach Zjednoczonych. Na oddziale wykonywano nieliczne resekcje tkanki płucnej w przypadkach ograniczonych rozstrzeni oskrzelowych, guzów nowotworowych, dekortykacje. Dr S. Tumiłowicz zrezygnował z pracy 31 stycznia 1962 r. i wyjechał do Warszawy. Oddział jako ftyzjo-chirurgiczny, prowadzony przez dr. J. Wieczorka, istniał do 1963 r.

W okresie istnienia oddziału zapadowego leczenia gruźlicy płuc (1950–1954/1955) i przekształconego z niego oddziału gruźlicy kostno-stawowej (1954/1955–1973) oraz na oddziale torakochirurgicznym pracowali poniżej opisani lekarze.

Piotr Jan Aksamit (1930–1998), ur. 21 czerwca w Woli Drwińskiej, pow. Bochnia, woj. krakowskie. Ukończył Wydział Lekarski Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi i uzyskał dyplom lekarza 18 grudnia 1960 r. Od 1964 r. był lekarzem na oddziale chirurgicznym 103. Wojskowego Szpitala Garnizonowego w Olsztynie. Od 1 marca 1966 r. do 1 stycznia 1973 r. pracował na pół etatu na oddziale gruźlicy kostno-stawowej w Państwowym Sanatorium Przewidgruźliczym w Olsztynie [5].

Marian Jerzy Gross (1928–2000), ur. 9 września we wsi Żuraw, pow. częstochowski. Ukończył wydział Lekarski Akademii Medycznej w Lublinie i uzyskał dyplom lekarza 28 listopada 1955 r. 21 lipca 1956 r. przeniesiony z Sanatorium Przewidgruźliczego dla Dzieci w Olsztynku do Państwowego Sanatorium Przewidgruźliczego w Olsztynie na stanowisko pełniące obowiązki, a następnie dyrektora. Od 1 sierpnia 1962 r. przeszedł do Wojewódzkiego Szpitala w Olsztynie na oddział chirurgii ogólnej. W Sanatorium w Olsztynie pracował głównie na oddziale gruźlicy kostno-stawowej; w 1959 r. uzyskał specjalizację I° z ftyzjatrii [6].

Maciej Tomasz Majeranowski (1928 – ?), ur. 6 marca w Skokach, pow. wągrowiecki. Ukończył Wydział Lekarski Akademii Medycznej w Gdańsku i uzyskał dyplom lekarza 16 listopada 1953 r. Od 16 maja 1961 r. odbywał służbę wojskową jako starszy asystent w 103. Wojskowym Szpitalu Garnizonowym w Olsztynie. W czasie służby wojskowej jednocześnie pracował pięć godzin dziennie w Państwowym Sanatorium Przewidgruźliczym w Olsztynie od 1 czerwca do 31 sierpnia 1961 r. jako asystent na oddziale gruźlicy kostno-stawowej, a od 1 września do 31 grudnia 1961 r. jako pełniący obowiązki ordynatora; miało to miejsce, kiedy 28 lipca 1961 r. dr A. Terajewicz, dotychczasowy ordynator, odszedł do Szpitala Miejskiego w Gorzowie Wielkopolskim. Dr M. Majeranowski zwolnił się na własne żądanie 31 lipca 1963 r. i wyjechał do Gdańska, gdzie pracował w III Klinice Chirurgicznej Akademii Medycznej [7].

Wacław Müller (1929 – ?), ur. 5 czerwca w Podświlach, pow. Działowa, woj. wileńskie. W latach 1948–1954 studiował na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Krakowie, gdzie 11 grudnia 1954 r. otrzymał dyplom lekarza. Po dyplomie pracował jako asystent na oddziale chirurgii w Szpitalu Miejskim w Chrzanowie. Jako specjalista I° z chirurgii ogólnej został powołany do służby wojskowej. Odbywał ją od lipca 1959 r. w 103. Wojskowym Szpitalu Garnizonowym w Olsztynie. Jednocześnie dodatkowo pracował w wymiarze godzinowym jako chirurg w Państwowym Sanatorium Przewidgruźliczym w Olsztynie [8].

Adam Ignacy Raczyński (1910–1976), ur. 4 lutego w Tenczynku, pow. chrzanowski. Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1928–1934, gdzie 18 marca 1938 r. otrzymał dyplom lekarza. Od 1 września 1968 r. do 1 października 1970 r. był ordynatorem oddziału gruźlicy kostno-stawowej w Państwowym Sanatorium Przewidgruźliczym w Olsztynie [9, 10].

Edward Sikora (1930–1994), ur. 1 kwietnia w Pilźnie. Studiował na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Lublinie. 27 października 1955 r. uzyskał dyplom lekarza. Był lekarzem na oddziale chirurgii w 103. Wojskowym Szpitalu Garnizonowym w Olsztynie i jednocześnie od lipca 1963 r. do 1 marca 1969 r. pracował na pół etatu na oddziale gruźlicy kostno-stawowej w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie, a od 1 kwietnia 1971 r. (50 godzin miesięcznie) w gabinecie kostno-stawowym w Wojewódzkiej Przychodni Przeciwgruźliczej w Olsztynie [11].

Antoni Terajewicz (1906–1982), ur. 15 lutego w Piotrogradzie. W latach 1925–1931 studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. Dyplom doktora wszech nauk lekarskich otrzymał 8 lipca 1931 r. 16 lutego 1950 r. objął stanowisko ordynatora oddziału chirurgicznego w Szpitalu Wojewódzkim w Olsztynie. Od lutego do lipca 1950 r. przeszedł przeszkolenie w zakresie zapadowego leczenia gruźlicy płuc i w innych dziedzinach chirurgii w II Klinice Chirurgii Akademii Medycznej w Gdańsku (kierownik prof. Kazimierz Dębicki). 1 lipca 1950 r. objął stanowisko ordynatora oddziału chirurgicznego w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie. Na przełomie lat 1954/1955 oddział zamieniono na oddział gruźlicy kostno-stawowej. Od 28 lipca 1961 r. objął stanowisko ordynatora oddziału chirurgii ogólnej w Szpitalu Miejskim w Gorzowie Wielkopolskim [3].

Helena Jadwiga Tumiłowicz z d. Szafijańska (1916 – ?), ur. 1 lutego w Gaczinie koło Petersburga. Studiowała na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1935–1939, następnie na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie, gdzie 10 grudnia 1941 r. otrzymała dyplom lekarza. Od 1 października 1960 r. do 31 stycznia 1963 r. pracowała jako anestezjolog i ftyzjatra w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie [12].

Stanisław Tumiłowicz (1916 – ?), ur. 28 czerwca w Wilnie. Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1935–1939 i na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie 1939–1941, gdzie 3 listopada 1941 r. otrzymał dyplom lekarza. Od 1 stycznia 1960 r. był ordynatorem oddziału torakochirurgicznego w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie. 31 stycznia 1962 r. odszedł z pracy i wyjechał do Warszawy [13].

Jan Wieczorek (1927–1991), ur. 23 listopada w Zawadce, pow. limanowski. Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1947–1950 i na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Łodzi 1950–1952, gdzie w lipcu 1952 r. otrzymał dyplom lekarza. Od lipca 1958 r. został ordynatorem oddziału chirurgicznego w 103. Wojskowym Szpitalu Garnizonowym w Olsztynie. Jednocześnie od stycznia 1961 r. był asystentem na oddziale torakochirurgicznym w Państwowym Sanatorium Przeciwgruźliczym w Olsztynie, a od 1 listopada 1964 r. przez pewien czas pełnił obowiązki ordynatora oddziału gruźlicy kostno-stawowej. Wyjechał do Krakowa [14].

Dorywczo pracowali, pełniąc dyżury, lekarze chirurdzy Mieczysław Tadeusz Szwałkiewicz i Stanisław Józef Niepsuj [15].

Oddział gruźlicy kostno-stawowej uległ likwidacji wskutek braku chorych. Skuteczność leków przeciwprątkowych w leczeniu gruźlicy przyczyniła się do znacznego wygaśnięcia tego typu schorzenia. Metody leczenia zapadowego gruźlicy płuc zdezaktualizowały się wskutek dobrych wyników leczenia przeciwprątkowego. Jeśli istniały wskazania do leczenia operacyjnego płuc, to były one dyktowane innymi chorobami, a nie gruźlicą. Wśród najczęstszych wskazań już w latach 70. należały nowotwory oskrzeli. Z biegiem lat zachorowalność na nowotwory oskrzeli rosła. Chorych pod koniec lat 70., wymagających takiego leczenia, kierowano do Instytutu Gruźlicy i Chorób Płuc w Warszawie.

PIŚMIENNICTWO

1. Bednarski Z.: *Historia sanatorium i poradni dla chorych na gruźlicę w Olsztynie na tle lecznictwa przeciwgruźliczego w Prusach Wschodnich*. Roczn. Med., 2000; 8(2): 130–131.
2. Bednarski Z.: *Doktor wszech nauk lekarskich Jan Janowicz*. Roczn. Med., 2004; 12(2): 121–122.
3. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 173 – Terajewicz Antoni.
4. Bialik Anna, pielęgniarka i przełożona pielęgniarek – relacja ustna z 1 kwietnia 2008.
5. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 14 – Aksamit Piotr Jan.
6. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 56–57 i Roczn. Med. 2004; 12(1): 19–20 – Gross Marian Jerzy.
7. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 99 – Majeranowski Maciej Tomasz.
8. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1999. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 2000; 8(1): 65.
9. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1999. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 2000; 8(1): 78.
10. Wilczyńska Małgorzata, pielęgniarka – relacja ustna z 31 marca 2008 – dr A.J. Raczyński wskutek wylewu krwi do mózgu i jego następstw został umieszczony w Domu Opieki w Barczewie, zmarł 21 grudnia 1976 r. w Olsztynie, USC Olsztyn, akt zgonu 1149/1976.
11. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 148 – Sikora Edward.
12. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 176 – Tumiłowicz Helena Jadwiga.
13. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 177 – Tumiłowicz Stanisław.
14. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 184–185 – Wieczorek Jan.
15. Bednarski Z.: *Lekarze Warmii i Mazur 1945–1995. Słownik biograficzny*. Roczn. Med., 1997; 5(1): 115, 167–168.